

گیاهان دارویی به انضمام طب سنتی آذربایجان

جلد دوم «ترکه داوا»

بررسی گیاهان دارویی از منظر

- طب سنتی آذربایجان «ترکه داوا»
- طب سنتی اسلامی ایرانی
- طب سنتی چینی
- طب سنتی هندی
- طب سنتی اروپا و بومیان آمریکا
- احادیث و روایات امامان و بزرگان دین

اسلام مصطفوی

عضو انجمن گیاهان دارویی ایران

سرشناسه	: مصطفوی، اسلام، ۱۳۶۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: گیاهان دارویی به انضمام طب سنتی آذربایجان/تالیف و گردآوری اسلام مصطفوی.
مشخصات نشر	: تهران: سازمان جهاد دانشگاهی تهران، انتشارات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۹۶ص: مصور، جدول.
شابک	: ۸-۲۴۱-۱۳۳-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاب حاضر جلد دوم کتابی با همین نام از همین انتشارات که در سال ۱۳۸۹ منتشر شده فرض شده است.
یادداشت	: واژه‌نامه.
موضوع	: گیاهان دارویی -- ایران -- آذربایجان
موضوع	: Medicinal plants -- Iran-- Azerbaijan
موضوع	: پزشکی سنتی
موضوع	: Traditional medicine
شماره افزوده	: سازمان جهاد دانشگاهی تهران. انتشارات
رده بندی کنگ	: ۱۳۹۵م ۹م ۹۹۹/لف QK
رده بندی دیویی	: ۵۸۱/۶۳۴۰۹۵۵۳
شماره ثبت کتاب ملی	: ۴۴۳۴۶۶۳



گیاهان دارویی به انضمام طب سنتی آذربایجان (جلد دوم: «که داوا»)

تالیف و گردآوری: اسلام مصطفوی

ناشر: انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران

طراح جلد: سعید صحابی ویراستار ادبی: مینا رئیسی ناظر چاپ: احمد آرش

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: حمزه‌ای

شمارگان: ۲۰۰ نسخه قیمت: ۱۵۰/۰۰۰ ریال

نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۳۹۵

ISBN: 978-600-133-241-8

شابک: ۸-۲۴۱-۱۳۳-۶۰۰-۹۷۸

<http://jahat.ir>

نشانی: تهران - صندوق پستی ۱۸۶-۱۳۱۴۵

en.jahat@gmail.com

تلفن: ۶۶۹۵۴۳۸-تلفکس: ۶۶۴۶۴۹۴۱

خانه کتاب دانشگاه: ۶۶۹۷۳۴۲۳

تلفن مراکز پخش: ۶۶۴۹۰۷۴۰-۶۶۴۹۰۷۴۲

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هرکس تمام یا قسمتی از این اثر را

مقدمه

ایران امروز در اشتیاق توسعه و استقلال، گامهای محکم و استواری برمی دارد. همه روزه در گوشه و کنار میهن ما، بهانه‌های خود کفایی علمی و فنی رخ نموده و با عنایت و یاری خداوند متعال و بر پایه تلاش و کوشش جامعه علمی و دانشگاهی حرکت به سوی مرزهای دانش شتاب بیشتری به خود می‌گیرد. خدای را شکر می‌گوییم که این فرصت را به ما ارزانی داشته تا گامهایی هر چند کوچک در راستای رشد و نشر دستاوردهای علمی و فرهنگی کشور برداریم، باشد تا با یاری خداوند توان برپا کردن بهر توهمت اندیشمندان، نویسندگان، مترجمان و متخصصان مومن و متعهد بتوانیم در اعتلای علمی کشور عزیزمان ایران سهمی داشته باشیم.

انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی تهران در راستای وظایف خویش و به منظور نیل به اهداف علمی- فرهنگی نظام جمهوری اسلامی ایران، مشارکت به انتشار آثار ارزشمند و مورد نیاز علمی و دانشگاهی می‌نماید. در این راه از کلیه اساتید، پژوهشگران، صاحبان قلم و اندیشه دعوت به مشارکت و همکاری می‌گردد.

پیش گفتار

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ أَنْثَقْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زوجِ كَرِيمٍ (۷) إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ (۸).
آیا آنان به زمین نگاه نکردند که چقدر از انواع گیاهان پر ارزش در آن روپاندم؟! در این نشانه روشنی است (بر وجود خدا): ولی بیشترشان هرگز مؤمن نبوده‌اند! (سوره الشعراء).

استفاده از گیاهان دارویی به‌منظور درمان با تاریخ زندگی انسان‌ها همزمان بوده است، زیرا بشر از دیرباز که خود را شناخت و در عرصه پرتکاپو و پرتلاش زندگی روزمره، درد و رنج و بیماری را تجربه نمود، از گیاهان به‌عنوان مهم‌ترین ابزار برای غلبه بر بیماری استفاده کرده است، و به همین دلیل است که اسناد چند هزار ساله موجود در تاریخ طب و داروسازی حاوی تجربیات و ادله‌ای ارزشمند گیاهان درمانی است.

آنچه مسلم است دانش‌پژدگان طب سنتی و گیاهان دارویی ایران نقش بسیار مهمی در پیشرفت این علم بر عهده داشتند و تاریک‌انی همچون ابن‌سینا، رازی، جرجانی و سایر بزرگان تاریخ طب اسلامی ایرانی حدود پی‌ترن‌ها بیت‌ نشگاه‌های طب در غرب و شرق را بر عهده داشته‌اند، از این‌رو کاربرد گیاهان دارویی در کشور عزیزمان ایران دارای سابقه کهن بوده و لذا توجه به موضوع گیاهان دارویی اهمیت خاصی دارد.

در کتاب حاضر سعی شده است تا علاوه بر یادمان‌ها و دنیای در باب خواص گیاهان دارویی به دیدگاه‌های حکماء و عالمان دینی، اسناد تاریخی، بیست‌های طب سنتی مهم جهان، روایات اسلامی و درمان‌های سنتی نیز پرداخته شود. کتاب حاصل نتیجه بیش از هفت سال پژوهش مداوم میدانی و کتابخانه‌ای است، که سعی شده تا با استفاده از آخرین یافته‌های روز دنیا در غالب کتب و مقالات علمی نیز استفاده شود، مطالب به‌صورت کاملاً ساده‌ای و ساده عنوان شده تا اطلاعات کتاب علاوه بر اینکه برای عموم مردم قابل استفاده باشد دانشجویان و اصحاب علم نیز از آن استفاده کنند.

در ضمن از جناب سرهنگ رضا علیزاده که در دوران خدمت مقدس سربازی تلاش بی‌دریغ خودشان را در راستای تکمیل کتاب حاضر و ایجاد بستری مناسب برای اینجانب فراهم آورد، صمیمانه سپاسگذاری می‌کنم.

اسلام مصطفوی

تابستان ۱۳۹۳

مقدمه

به راستی علم و دانش چراغ پر فروغ دل انسان‌هاست. امروزه میزان توانمندی و رفاه ملت‌ها رابطه مستقیمی با شاخص توسعه علمی آن‌ها دارد. در سال‌های اخیر، رویکردی همه جانبه برای استفاده از داروهای با منشأ گیاهی در بین مردم به وجود آمده است. بخش عمده‌ای از داروهای عرضه شده در بازار را داروهای با منشأ گیاهی و طبیعی تشکیل می‌دهند.

در راستای تحقق چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران، در آفریق ۱۴۰۴ هجری شمسی، در بخش گیاهان دارویی و طب سنتی تلاش برای بهره‌مندی هرچه بیشتر از طبیعت و فرآورده‌های طبیعی در راستای سلامت انسان و رفاه اجتماعی با حفظ چرخه‌های اکوسیستمی طبیعت، حفظ ذخایر ژنتیکی گیاهان دارویی بومی و انحصاری کشور و نیز حمایت از اهلی کردن و کاشت گونه‌های مهم گیاهان دارویی و ترویج و فرهنگ‌سازی در حوزه گیاهان دارویی و فرآورده‌های گیاهی ذکر شد. در این کتاب سعی شد تا به معرفی برخی گونه‌های محلی گیاهان آذربایجان و برخی گونه‌های راستی پژوهشگران و مردم کمتر به آن توجه داشتند بپردازیم.

کتاب حاضر سه فصل مجزاء دارد که فصل اول شامل کلیات می‌شود، فصل دوم حاوی اطلاعاتی ارزشمند در باب فرآوری گیاهان دارویی است. فصل سوم به بررسی ۱۱۰ گیاه دارویی شفا بخش که در طب گیاهی کاربرد گسترده‌ای دارند می‌پردازد که هشت عنوان زیر را در بر می‌گیرد:

(۱) نام فارسی

(۲) معرفی گیاه با نام محلی و بومی، نام علمی و خانواده‌ای که گیاه به آن تعلق دارد، دامنه انتشار و محل‌های عمده رویش گیاه به همراه عکس گیاه

(۳) ترکیبات همراه با جدول عناصر تشکیل دهنده هر گیاه که بر اساس سیستم هربومیترال و با اندازه‌گیری عناصر موجود در هر یک گرم خاکستر گیاه به میلی گرم بیان شده است.

(۴) خواص درمانی که در این بخش به خواص کلی گیاهان دارویی پرداخته و گیاهان دارویی را از منظر سیستم‌های طبی جهان بررسی می‌کند.

- (۵) توصیه‌ها و تجویز که در این بخش نحوه مصرف و دوز استاندارد گیاهان دارویی ذکر شده است.
- (۶) احتیاط در مصرف در این بخش عوارض جانبی برخی گیاهان دارویی بررسی و میزان سمیت آن‌ها مشخص شده است.
- (۷) توصیه به پزشکان در این بخش در صورت ایجاد سمیت از مصرف برخی گیاهان دارویی موارد اورژانس برای نجات فرد مسموم، ذکر شده است.
- (۸) احادیث و روایات بزرگان و امامان (ع) در باب گیاه دارویی.

فهرست مطالب

۵	 مقدمه ناشر
۷	 گفتار
۹	 مقدمه
۱۷	 کلیات
۱۷	 تاریخچه دایررد، مصرف گیاهان دارویی از دوران گذشته تاکنون
۱۹	 تاریخچه سیستم ای. لب سستی در دنیا
۱۹	 طب سستی اسلامی ایرانی
۱۹	 طب اروپایی
۲۱	 طب سستی چینی
۲۲	 طب سستی هندوستان
۲۳	 طب سستی "ترکه داوا"
۲۶	 طب سستی آفریقا
۲۶	 طب سستی خاورمیانه و آفریقای شمالی
۲۷	 طب سستی آمریکای شمالی
۲۸	 طب سستی آمریکای مرکزی و جنوبی
۲۸	 طب سستی جنوب شرقی آسیا و استرالیا
۲۹	 رایحه درمانی (آروماتپاتی)
۲۹	 هومئوپاتی
۳۰	 طب آنروپوزوفیکال (علم شناسایی طبیعت انسانی)
۳۱	 منابع فصل اول

۲. فرآوری گیاهان دارویی ۳۳
- جمع‌آوری و خشک کردن گیاهان دارویی ۳۳
- تهیه صور دارویی استاندارد ۳۷
- سایر داروهای گیاهی ۴۳
- منابع فصل دوم ۴۷
۳. آشنایی با گیاهان دارویی ۴۹
- ۴۹ *Juniperus L.* ارس
- ۵۲ *Filipendula ulmaria* اسپیره چرمی، عربس چمنزار اروپایی
- ۵۴ *Lamella L.* اسطوخودوس
- ۵۷ *Spina cleracea L.* اسفناج
- ۵۹ *Acantholimon olivieri* اسی گون، کلاه میر حسن، سندان
- ۶۱ *Artemisia absinthium L.* افسنتين
- ۶۳ *Sambucus nigra L.* آق‌طی سیاه
- ۶۶ *Aspidium napellus L.* اقونیطون، اکونیت طی
- ۶۸ *Acorus calamus L.* اکیر ترکی، اکیر ترکی
- ۶۹ *Scilla purpurea (L.) Moench* اکیناسه، سرخارگل
- ۷۱ *Polygonum Bistorta L.* انجبار، هفت بند اروپایی
- ۷۳ *Levisticum officinale* انجدان رومی
- ۷۵ *Ficus carica L.* انجیر
- ۷۹ *Ballota nigra L.* انجده سیاه، فراسیون آسای سیاه
- ۸۱ *Eucalyptus globules* اکالیپتوس
- ۸۴ *Vaccinium Vitis Idaea* ایدا آریز
- ۸۵ *Tanacetum parthenium L.* بابونه گاوی، گاو چشم
- ۸۷ *Viburnum L.* بداغ
- ۸۸ *Cassia italica* برگ سنا
- ۹۱ *Oryza sativa L.* برنج
- ۹۴ *Artemisia vulgaris L.* برنجاسف، برنجاسپ، برنجاسپ حقیقی
- ۹۶ *Quercus L.* بلوط
- ۹۸ *Viola L.* بنفشه
- ۱۰۱ *Hyoscyamus niger L.* بنگ دانه، بذر البنج

۱۰۴.....	<i>Salix alba</i> L. بید سفید
۱۰۶.....	<i>Primula</i> L. بامچال، گل فنجانی
۱۰۸.....	<i>Tussilago farfara</i> L. پای خر، پا خری
۱۱۱.....	<i>Alchemilla</i> L. پای شیر
۱۱۳.....	<i>Citrus</i> L. پرتقال
۱۱۵.....	<i>Gossypium</i> L. پنبه
۱۱۷.....	<i>Lonicera</i> L. پیچ امین الدوله
۱۱۹.....	<i>Abies alba</i> ترابانتین
۱۲۱.....	<i>Scorzonera</i> L. تکه ساقالی، اوغلان آشی، شنگ اسبی
۱۲۲.....	<i>Acroptilon repens</i> L. تخم
۱۲۵.....	<i>Morus alba</i> L. توت سفید
۱۲۶.....	<i>Morus alba</i> L. Var. <i>n. n.</i> توت سیاه
۱۲۸.....	<i>Myristica fragrans</i> جوزا
۱۳۰.....	<i>Sanicula europaea</i> L. جنسیک
۱۳۲.....	<i>Sanicula europaea</i> L. چوبلمه اروپا، سانیک، مرهمی
۱۳۴.....	<i>Eremostachys Azerbaijanica</i> چيله داغي، سنبل، بانی، دریایانی
۱۳۶.....	<i>Lactonia inermis</i> L. حنا
۱۳۸.....	<i>Silybum marianum</i> L. خار مریم، ماریتیغال
۱۴۰.....	<i>Nerium</i> L. خرزهره
۱۴۲.....	<i>Phoenix dactylifera</i> L. خرما
۱۴۵.....	<i>Ecballium elaterium</i> L. خیار آب پران
۱۴۷.....	<i>Cinnamomum zeylanicum</i> Nees دارچین
۱۴۹.....	<i>Azadirachta indica</i> درخت آزاد، درخت چریش
۱۵۱.....	<i>Artemisia sieberi</i> Besser subsp. <i>Sieberi</i> درمنه دشتی
۱۵۳.....	<i>Humulus lupulus</i> L. رازک
۱۵۵.....	<i>Foeniculum vulgare</i> Miller رازیانه
۱۵۷.....	<i>Inula</i> L. راسن، زنجبیل شامی
۱۶۰.....	<i>Ocimum basilicum</i> L. ریحان
۱۶۲.....	<i>Ephedra</i> L. ریش بز، افدرا
۱۶۴.....	<i>Rheum turkestanicum</i> Janisch ریواس ترکی، ریواس ترکستانی
۱۶۷.....	<i>Fraxinus</i> L. زیان گنجشک
۱۶۹.....	<i>Berberis vulgaris</i> L. زرشک
۱۷۲.....	<i>Cornus mas</i> L. زغال اخته

۱۷۴		<i>Iris L.</i>	زنبق
۱۷۷		<i>Zingiber officinale Rosc.</i>	زنجبیل
۱۸۰		<i>Bunium L.</i>	زیره
۱۸۲		<i>Ginkgo biloba L.</i>	ژینکو، شجرالمعبد
۱۸۴		<i>Persicaria lapathifolia L.</i>	سانولست
۱۸۵		<i>Scutellaria L.</i>	سپرک
۱۸۷		<i>Crataegus microphylla C. Koch</i>	سرخه ولیک
۱۹۰		<i>Phytolacca americana L.</i>	سرخا، کولی
۱۹۲		<i>Angelica archangelica L.</i>	سبیل ختایی
۱۹۵		<i>Stachys L.</i>	سنبلیله
۱۹۷		<i>Dioscorea L.</i>	سیبزمین، سبزمینی شیرین
۱۹۹		<i>Atropa belladonna L.</i>	شایزک
۲۰۱		<i>Camphora Mill.</i>	شاه بلوط
۲۰۳		<i>Geranium L.</i>	شمعدانی وحشی، شمعدانی عطری، سرزن چویان
۲۰۵		<i>Trigonella L.</i>	شنبلله
۲۰۸		<i>Anethum L.</i>	شوید
۲۱۰		<i>Zizyphus jujuba</i>	عناب
۲۱۳		<i>Urginea maritima L.</i>	عنصل
۲۱۵		<i>Falcaria Vulgaris Bernh.</i>	غازیاغی
۲۱۷		<i>Agrimonia L.</i>	غاغت
۲۱۸		<i>Persicaria hydropiper L.</i>	فلفل آبی
۲۲۰		<i>Piper nigrum L.</i>	فلفل سیاه، دار فلفل
۲۲۳		<i>Corylus avellana L.</i>	فندق
۲۲۵		<i>Alyssum minus L.</i>	قدومه
۲۲۶		<i>Vaccinium Arctostaphylos L.</i>	قره قاط، سیاه گیله
۲۲۸		<i>Sedum L.</i>	قیا قویروغی، ناز
۲۲۹		<i>Cichorium intybus L.</i>	کاسنی
۲۳۲		<i>Capparis L.</i>	کبار، کبر
۲۳۵		<i>Linum usitatissimum L.</i>	کتان
۲۳۷		<i>Apium graveolens L.</i>	کرفس وحشی
۲۴۰		<i>Brassica oleracea L. var. acephala</i>	کلم پیچ
۲۴۲		<i>Gentiana L.</i>	کوشاد، گل سیاس
۲۴۳		<i>Setaria P. Beauv.</i>	گاورس

۲۴۵	 <i>Barago officinalis</i> L.	گاوزبان اروپائی
۲۴۷	 <i>Anchusa officinalis</i> L.	گاو زبان بدل، گرگ چهره
۲۴۸	 <i>Coriandrum sativum</i> L.	گشنیز
۲۵۱	 <i>Ammi majus</i>	گل سفید، آمی مجوس، عطر لعل
۲۵۳	 <i>Paeonia</i> L.	گل صد تومانی
۲۵۴	 <i>Echium amoenum</i>	گل گاو زبان ایرانی
۲۵۶	 <i>Scrophularia</i> L.	گل میمون
۲۵۸	 <i>Chelidonium majus</i> L.	مامیران
۲۶۰	 <i>Commiphora mukul</i>	مقل ارزق
۲۶۲	 <i>Mentha</i> L.	نعناع
۲۶۵	 <i>Prunella vulgaris</i> L.	نعناع چمنی
۲۶۷	 <i>Polygonum aviculare</i> L.	نونا
۲۶۸	 <i>Polygonum aviculare</i> L.	هفت‌دند
۲۷۰	 <i>Symphytum</i> L.	هماور، قنطاریون
۲۷۲	 <i>Calendula officinalis</i> L.	همیشه بهار
۲۷۴	 <i>Citrullus colocynthis</i>	هندوانه ابو جهل
۲۷۷	 <i>Hypericum perforatum</i> L.	هوفاریقون، علف چای
۲۷۹	 <i>Alkanna tinctoria</i> L.	هوا جوا
۲۸۱	 <i>Hydrastis Canadensis</i>	هیدراستیس
۲۸۳	 <i>Medicago sativa</i> L.	یونجه
۲۸۶		منابع فصل سوم
۲۸۸		منابع لاتین
۲۹۲		پیوست ۱
۲۹۶		پایان نامه